

Κρήνης Μητρόπολις

Περίληψη :

Η μητρόπολη Κρήνης, με έδρα τον Τσεσμέ (Κρήνη), προέκυψε από τη διαίρεση της επισκοπής Κρήνης και Ανέων, στην οποία υπαγόταν η περιοχή της Ερυθραίας το 1903. Το 1922 η Μικρασιατική Καταστροφή έδωσε τέλος στη βραχύβια ύπαρξη της μητρόπολης.

Γεωγραφική Θέση

Ιωνία (χερσόνησος Ερυθραίας)

Γεωγραφικές Συντεταγμένες

1. Ο χώρος – Ιστορικά στοιχεία

Το παλιό ιστορικό προηγούμενο της εκκλησιαστικής αρχής του Τσεσμέ μπορεί να ταυτιστεί με την επισκοπή και κατόπιν μητρόπολη Ερυθραίας που ιδρύθηκε επί του αυτοκράτορα Λέοντος ΣΤ' του Σοφού με έδρα τις Ερυθρές. Η εκκλησιαστική αρχή του Τσεσμέ των Νεότερων χρόνων όμως ιδρύθηκε έπειτα από αιώνες υπαγωγής της περιοχής στη μητρόπολη Εφέσου. Αρχικά η περιοχή της Ερυθραίας ενσωματωνόταν στην ενιαία επισκοπή Κρήνης και Ανέων, που ιδρύθηκε στις αρχές του 19ου αιώνα (1806), και υπαγόταν στη μητρόπολη Εφέσου επί μητροπολίτη Διονυσίου Καλλιάρχου.¹

Η ανασύσταση της επισκοπής είχε αποφασιστεί από τον προαναφερθέντα μητροπολίτη και τον πατριάρχη Γρηγόριο Ε' για την κάλυψη των αναγκών ενός ολοένα αυξανόμενου ποιμνίου στις δύο περιοχές (χερσόνησος Ερυθραίας και περιοχή Σωκίων) με την άφιξη μεταναστευτικών ρευμάτων από την Πελοπόννησο και τα νησιά του Αιγαίου.² Η επισκοπή αργότερα διαιρέθηκε και το τμήμα του Τσεσμέ υψώθηκε το 1903 ως μητρόπολη Κρήνης, ενώ και το τμήμα της Σώκιας εξελίχθηκε στην επισκοπή και κατόπιν μητρόπολη Ανέων.³ Πρώτος μητροπολίτης της ήταν ο εκ Κυδωνιών Θεόκλητος.⁴ Η επίσημη ονομασία της συγκεκριμένης εκκλησιαστικής διοίκησης συνιστά εξελληνισμό του τοπωνυμίου της έδρας της, δηλαδή του Τσεσμέ (= κρήνη στα ελληνικά), και δεν αναπαράγει κάποιο ιστορικό προηγούμενο.

Ο βραχύς «κατάλογος» των μητροπολιτών της Κρήνης περιλάμβανε, εκτός από το Θεόκλητο (1902/1903-1914), που είχε διατελέσει ήδη για μία εικοσαετία επίσκοπος Κρήνης (από το 1883), τον Καλλίνικο Βυζάντιο, που θα ήταν ο τελευταίος μητροπολίτης (1920-1922). Την εξαιτία 1914-1920 ο μητροπολιτικός θρόνος χήρευσε.⁵

Στη μητρόπολη Κρήνης ανήκαν οι περιφέρειες του καζά Καραμπουρνού (Καραπούρνων / αρχ. Μέλαινα Άκρα) και του καζά Τσεσμέ.⁶ Κυριότερες πόλεις και κωμοπόλεις ήταν ο Τσεσμές (Κρήνη) –γνωστός και από την ομώνυμη ρωσο-οθωμανική ναυμαχία του 1770 που είχε αποτέλεσμα την καταστροφή του οθωμανικού στόλου–, τα Αλάτσατα (10 χλμ. από τον Τσεσμέ), η Κάτω Παναγιά και η Αγία Παρασκευή, μαζί με έναν αριθμό μικρότερων οικισμών.⁷ Στη βόρεια παραλία του ισθμού των Αλατσάτων υπήρχαν ιαματικές πηγές, τα «Λίτζια του Τσεσμέ» (αρχ. Χαλκιδέων Πηγαί).⁸ Έδρα του καζά Καραμπουρνού ήταν ο οικισμός Αχιρλί, ενώ στα όρια του καζά, που είναι η βορειοδυτική απόληξη της χερσονήσου, βρίσκονταν μερικά ελληνορθόδοξα και μουσουλμανικά χωριά.⁹

2. Πληθυσμιακές πληροφορίες

Η μητρόπολη Κρήνης, σύμφωνα με την απογραφή που δημοσιεύτηκε στο περιοδικό Ξενοφάνης του συλλόγου Μικρασιατών στην Αθήνα η «Ανατολή», αριθμούσε 57.315 χριστιανούς. Ο Σ. Αντωνόπουλος αναφέρει ότι ο καζάς Καραμπουρνού είχε περίπου 10.000 ελληνορθόδοξους, αρκετοί από τους οποίους ήταν τουρκόφωνοι. Ο καζάς Τσεσμέ περιλάμβανε πληθυσμό 60.000 κατοίκων, εκ των οποίων περίπου 8.000 ήταν οι μουσουλμάνοι και όλοι σχεδόν οι υπόλοιποι ελληνορθόδοξοι. Η πόλη του Τσεσμέ είχε 12.000 ελληνορθόδοξους και 5.000 μουσουλμάνους, η Κάτω Παναγιά, αμιγώς ελληνορθόδοξη, είχε

Κρήνης Μητρόπολις

3.500 ή κατά τον Ξενοφάνη 6.000 κατοίκους.¹⁰

Σύμφωνα με μια διαφορετική πηγή, οι κάτοικοι του Τσεσμέ ήταν 17.000, εκ των οποίων 2.000 μουσουλμάνοι και όλοι οι υπόλοιποι ελληνορθόδοξοι. Τα Αλάτσατα είχαν 15.000, η Κάτω Παναγιά 5.000 και η Αγία Παρασκευή 4.000 κατοίκους. Το Αχιρλί, τέλος, αριθμούσε 1.000 κατοίκους, ελληνορθόδοξους κυρίως. Ο Π. Κοντογιάννης σημειώνει ότι πολλά ελληνορθόδοξα χωριά είχαν τουρκικά ονόματα, κάτι που ενδεχομένως φανερώνει εισχώρηση του ελληνόφωνου πληθυσμού σε χωριά που προηγουμένως ήταν τουρκικά.¹¹

3. Οικονομία

Κύριο προϊόν της χερσονήσου της Ερυθραίας αναμφίβολα ήταν η σταφίδα, αλλά σημειώνονται επίσης τα σιτηρά και το λάδι. Στα ορεινά εδάφη υπήρχε κτηνοτροφική δραστηριότητα, η σημαντικότερη εκμετάλλευση όμως γινόταν στα παραθαλάσσια εδάφη με τους εκτενείς αλιευτικούς στολίσκους και την ανεπτυγμένη ναυτιλία. Υπήρχαν ακόμη λατομεία και ποικίλα μεταλλεία, όπως αυτό του Αχιρλί για υδράργυρο,¹² των Κοιμητουριών στα νότια για μόλυβδο, ψευδάργυρο και θειούχο ψευδάργυρο (που εκμεταλλεύτηκαν για μικρό διάστημα όμως) και κοντά στο Μαυρογιάννη, στη χερσόνησο Καραμπουρνού, κοιτάσματα ψευδαργύρου.¹³ Ο καζάς Καραμπουρνού εξάλλου παρήγε την «εκλεκτοτέραν» σταφίδα της Ερυθραίας.¹⁴ Για την εποχή πριν από την έξαρση της καταστροφής που προήλθε από τη φυλλοξήρα, στα τέλη του 19ου αιώνα, αναφέρεται ότι εξάγονταν από τον Τσεσμέ προς τις ευρωπαϊκές χώρες 12.000 με 15.000 τόνοι χρυσόξανθης και μαύρης σταφίδας. Σημειώνεται επίσης η εξαγωγή αγροτικών προϊόντων όπως ο γλυκάνισος, το σουσάμι, αλλά και πεπόνια, ρόδια, αμύγδαλα, χαρούπια και από την παραγωγή της αλιείας, αποξηραμένα λιαστά χταπόδια.¹⁵

Ο Τσεσμέ είχε ιδιαίτερη ναυτιλιακή κίνηση, με το εξαγωγικό κυρίως εμπόριο σταφίδας (που εξαγόταν κυρίως προς τα λιμάνια της Μασσαλίας, της Τεργέστης, της Οδησού και της Βάρνας). Τα Αλάτσατα διακρίνονταν για την ταπητουργία, τη μικροτεχνία τους και τα υφάσματα, τα γνωστά ως αλατζιάδες. Η Κάτω Παναγιά είχε περίπου 100 ιστιοφόρα και οι κάτοικοι της ασχολούνταν με την παραγωγή σταφίδας και γλυκάνισου, ενώ στην Αγία Παρασκευή οι κάτοικοι ήταν κυρίως αλιείς.¹⁶ Αναφέρονται για την Αγία Παρασκευή περισσότερα από 300 αλιευτικά, που απέφεραν ετήσια πρόσοδο κατά μέσο όρο 400 χρυσές λίρες.¹⁷ Στα ιαματικά λουτρά «Λιτζία του Τσεσμέ» είχαν δραστηριοποιηθεί Έλληνες επιχειρηματίες στον ξενοδοχειακό χώρο.¹⁸

Στον καζά του Τσεσμέ επικρατούσε κατά 60% περίπου η μεγάλη ιδιοκτησία, ενώ στον καζά Καραμπουρνού κυριαρχούσε αποκλειστικά η μικρή ιδιοκτησία. Στον Τσεσμέ η συντριπτική πλειονότητα των ιδιοκτητών ήταν ελληνορθόδοξοι, ενώ στο Καραμπουρνού μοιράζονταν κατά τα 2/3 στους ελληνορθόδοξους και το 1/3 στους μουσουλμάνους.¹⁹

4. Παιδεία – Πολιτισμός

Για τη μητρόπολη Κρήνης αναφέρεται ότι υπάγονταν το 1911 σε αυτή 42 κοινοτικά σχολεία, με 83 εκπαιδευτικούς και 4.243 μαθητές, ενώ παράλληλα την ίδια περίοδο στον καζά Τσεσμέ λειτουργούσαν περισσότεροι από 20 σύλλογοι και σωματεία.²⁰ Ο Σ. Αντωνόπουλος αναφέρει ότι στον Τσεσμέ κατά το σχολικό έτος 1900-1901 φοιτούσαν 330 αγόρια, 320 κορίτσια και 150 παιδιά στο νηπιαγωγείο.²¹ Οι μεγαλεπήβολες εκπαιδευτικές πρωτοβουλίες ξεκίνησαν το τελευταίο τέταρτο του 19ου αιώνα. Το 1879 χτίστηκε η Κρηναία Σχολή Αρρένων, που διέθετε κτηριακές εγκαταστάσεις για νηπιαγωγείο, πλήρες δημοτικό και ημιγυμνάσιο, με πρόβλεψη αναβάθμισης. Λίγα χρόνια αργότερα αποπερατώθηκε και η «πολυτελής» Κρηναία Σχολή Θηλέων.²²

Στην πόλη δραστηριοποιήθηκαν κατά διαστήματα τέσσερα σωματεία, ο «Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος Κρήνη» (1873), η «Φιλόμουσος Αδελφότης Αθηνά» (επανιδρύθηκε μάλλον το 1877), η «Φιλοπρόδος Αδελφότης αι Μούσαι» (1894) και η «Φιλόπρωχος Αδελφότης» της Κρήνης.²³ Υπήρχαν επίσης αρκετές μουσικές κομπανίες, με ρεπερτόριο από διάφορες περιοχές παράλληλα με την τοπική παράδοση, καθιστώντας τον Τσεσμέ κέντρο μουσικής παραγωγής.²⁴

Κρήνης Μητρόπολις

Για τα Αλάτσατα αναφέρονταν ότι οι κάτοικοι είχαν «κλίση» προς το ιερατικό πεδίο, καθώς πολλοί μητροπολίτες και επίσκοποι κατάγονταν από εκεί. Το 1806 λειτούργησε το πρώτο κοινοτικό σχολείο, το Ελληνικόν. Οι σχολές της πόλης, όπως πληροφορεί ο Σ. Χατζήμπεης, είχαν συνολικά 8 δασκάλους με 850 μαθητές και 7 δασκάλες με 720 μαθήτριες. Στην Κάτω Παναγιά το Αρρεναγωγείο είχε 190 μαθητές και το Παρθεναγωγείο 130 μαθήτριες.²⁵

Στα Αλάτσατα είχε ιδρυθεί το 1884 ο Σύλλογος Ερυθραία, με φιλεκπαιδευτικούς σκοπούς, καλύπτοντας στη συνέχεια ευρύτερες δραστηριότητες, μέχρι που καταργήθηκε το 1893. Στην πόλη ιδρύθηκε επίσης η «Φιλόπτωχος Αδελφότης Κυριών Αλατσάτων» το 1900. Στην Κάτω Παναγιά ιδρύθηκαν οι Σύλλογοι το Άργεννον (1878) και Ομόνοια (1899), οι οποίοι κάποια στιγμή επίσης καταργήθηκαν από τις οθωμανικές Αρχές για υποβοήθηση των ελληνικών εθνικιστικών δραστηριοτήτων.²⁶

1. Χατζήμπεης, Σ., «Η Κρήνη (Τσεσμές) και η περιοχή της», *Μικρασιατικά Χρονικά* 12 (1965), σελ. 214.
2. Κορομηλά, Μ. – Κοντάρας, Θ., *Ερυθραία, ένας ευλογημένος μικρόκοσμος στην καρδιά της Ιωνίας* (Αθήνα 1997), σελ. 85.
3. Κοντογιάννης, Π., *Γεωγραφία της Μικράς Ασίας* (Αθήνα 1921), σελ. 311.
4. Χατζήμπεης, Σ., «Η Κρήνη (Τσεσμές) και η περιοχή της», *Μικρασιατικά Χρονικά* 12 (1965), σελ. 214.
5. Κορομηλά, Μ. – Κοντάρας, Θ., *Ερυθραία, ένας ευλογημένος μικρόκοσμος στην καρδιά της Ιωνίας* (Αθήνα 1997), σελ. 92.
6. Αντωνόπουλος, Σ., *Μικρά Ασία* (Αθήνα 1907), σελ. 160.
7. Αντωνόπουλος, Σ., *Μικρά Ασία* (Αθήνα 1907), σελ. 161· Κοντογιάννης, Π., *Γεωγραφία της Μικράς Ασίας* (Αθήνα 1921), σελ. 311.
8. Χατζήμπεης, Σ., «Η Κρήνη (Τσεσμές) και η περιοχή της», *Μικρασιατικά Χρονικά* 12 (1965), σελ. 223.
9. Κοντογιάννης, Π., *Γεωγραφία της Μικράς Ασίας* (Αθήνα 1921), σελ. 312-313.
10. Αντωνόπουλος, Σ., *Μικρά Ασία* (Αθήνα 1907), σελ. 14, 160-161.
11. Κοντογιάννης, Π., *Γεωγραφία της Μικράς Ασίας* (Αθήνα 1921), σελ. 310-315.
12. Κοντογιάννης, Π., *Γεωγραφία της Μικράς Ασίας* (Αθήνα 1921), σελ. 314, 421.
13. Κοντογιάννης, Π., *Γεωγραφία της Μικράς Ασίας* (Αθήνα 1921), σελ. 420.
14. Αντωνόπουλος, Σ., *Μικρά Ασία* (Αθήνα 1907), σελ. 160.
15. Κορομηλά, Μ. – Κοντάρας, Θ., *Ερυθραία, ένας ευλογημένος μικρόκοσμος στην καρδιά της Ιωνίας* (Αθήνα 1997), σελ. 94.
16. Αντωνόπουλος, Σ., *Μικρά Ασία* (Αθήνα 1907), σελ. 161· Χατζήμπεης, Σ., «Η Κρήνη (Τσεσμές) και η περιοχή της», *Μικρασιατικά Χρονικά* 12 (1965), σελ. 224-225· Κοντογιάννης, Σ., *Γεωγραφία της Μικράς Ασίας* (Αθήνα 1921), σελ. 311.
17. Κορομηλά, Μ. – Κοντάρας, Θ., *Ερυθραία, ένας ευλογημένος μικρόκοσμος στην καρδιά της Ιωνίας* (Αθήνα 1997), σελ. 91.
18. Χατζήμπεης, Σ., «Η Κρήνη (Τσεσμές) και η περιοχή της», *Μικρασιατικά Χρονικά* 12 (1965), σελ. 223-224.

Κρήνης Μητρόπολις

19. Panayotopoulos, A.J., "On the Economic Activities on the Anatolian Greeks: Mid 19th Century to early 20th", *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών* 4 (Αθήνα 1983), σελ. 120-121.
20. Κορομηλά, Μ. – Κοντάρης, Θ., *Ερυθραία, ένας ευλογημένος μικρόκοσμος στην καρδιά της Ιωνίας* (Αθήνα 1997), σελ. 89.
21. Αντωνόπουλος, Σ., *Μικρά Ασία* (Αθήνα 1907), σελ. 161.
22. Χατζήμπεης, Σ., «Η Κρήνη (Τσεσμές) και η περιοχή της», *Μικρασιατικά Χρονικά* 12 (1965), σελ. 214.
23. Μαμώνη, Κ., «Σωματειακή οργάνωση του ελληνισμού στη Μικρά Ασία, Β' σύλλογοι της Ιωνίας», *Δελτίο της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας της Ελλάδος* 28 (Αθήνα 1985), σελ. 139-140.
24. Χατζήμπεης, Σ., «Η Κρήνη (Τσεσμές) και η περιοχή της», *Μικρασιατικά Χρονικά* 12 (1965), σελ. 225-226.
25. Αντωνόπουλος, Σ., *Μικρά Ασία* (Αθήνα 1907), σελ. 161· Χατζήμπεης, Σ., «Η Κρήνη (Τσεσμές) και η περιοχή της», *Μικρασιατικά Χρονικά* 12 (1965), σελ. 216-217.
26. Μαμώνη, Κ., «Σωματειακή οργάνωση του ελληνισμού στη Μικρά Ασία, Β' σύλλογοι της Ιωνίας», *Δελτίο της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας της Ελλάδος* 28 (Αθήνα 1985), σελ. 136-139, 140-141.

Βιβλιογραφία :

	Αντωνόπουλος Σ., <i>Μικρά Ασία</i> , Αθήνα 1907
	Κοντογιάννης Π., <i>Γεωγραφία της Μικράς Ασίας. Φυσική σύσταση της χώρας, πολιτική γεωγραφία, φυσικός πλούτος</i> , Αθήνα 1921
	Χατζήμπεης Σ., "Η Κρήνη (Τσεσμές) και η περιοχή της", <i>Μικρασιατικά Χρονικά</i> , 9, 1961, 227-245
	Χατζήμπεης Σ., "Η Κρήνη (Τσεσμές) και η περιοχή της", <i>Μικρασιατικά Χρονικά</i> , 12, 1965, 207-230
	Panayotopoulos A.J., "On the Economic Activities on the Anatolian Greeks: Mid 19th Century to early 20th", <i>Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών</i> 4, 1983, 87-128
	Κορομηλά Μ., Κοντάρης Θ., <i>Ερυθραία, ένας ευλογημένος μικρόκοσμος στην καρδιά της Ιωνίας</i> , Αθήνα 1997
	Μαμώνη Κ., "Σωματειακή οργάνωση του ελληνισμού στη Μικρά Ασία, Β', Σύλλογοι της Ιωνίας", <i>Δελτίο Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας της Ελλάδος</i> , 28, 1985, 55-166

Γλωσσάριο :

	καζάς, ο
--	----------

Η βασική και κατώτερη βαθμίδα της οθωμανικής επαρχιακής διοίκησης. Περιλάμβανε την άμεση περιφέρεια μιας πόλης ή κοιμόπολης. Στην Ύστερη Οθωμανική περίοδο ταυτίζεται με το καϊμακαμλίκι.